

Іщенко Анна Анатоліївна,
студентка IV курсу юридичного факультету
Науковий керівник — к.ю.н., доцент Орлова О.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Відповідно до частини 1 статті 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу.

2 червня 2011 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який набув чинності 9 липня 2011 року.

Закон передбачає як первинну, так і вторинну безоплатну правову допомогу.

Первинна безоплатна правова допомога - це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Суб'єктами права на первинну безоплатну правову допомогу є всі особи, що перебувають під юрисдикцією України, а суб'єктами її надання є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, а також спеціалізовані установи.

Вторинна безоплатна допомога - це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Суб'єкти права на вторинну безоплатну допомогу — це особи, середньомісячний сукупний дохід сім'ї яких є нижчим суми прожиткового мінімуму; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; безпритульні діти; діти, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї; особи, до яких застосовано адміністративне затримання чи арешт; особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими; особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Суб'єктами надання вторинної безоплатної правової допомоги в Україні є центри з надання вторинної безоплатної правової допомоги, які є регіональними відділеннями Координаційного центру з надання правової допомоги, та адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають вторинну безоплатну первинну допомогу.

Одним з головних недоліків Закону про БПД є те, що він не закріплює принцип вільного вибору особою захисника, що не відповідає статті 59 Конституції України.

Особу, щодо якої пред'явлене кримінальне обвинувачення і якій надається безоплатну правову допомогу, фактично позбавлено права на

вільний вибір захисника, що не узгоджується з Конституцією України та ЄКПЛ.

Особи, які мають фінансові ресурси, мають можливість вільно обрати собі адвоката за своїм вибором, тоді як ті, хто таких ресурсів не має, не мають вибору та змушені погодитись на адвоката, який їм на свій вибір надасть центр безоплатної правової допомоги, тобто виникає дискримінація за матеріальною та майновою ознакою.

Правова допомога, як правило, надається за бюджетні кошти кожному без винятку та без урахування його майнового стану.

Іншою проблемою є неможливість заміни адвоката безоплатної правової допомоги у певних випадках і подальше затягування кримінального провадження.

Одна з найголовніших проблем безоплатної правової допомоги - останнім часом надходять численні повідомлення про осіб, які постраждали від корупційних практик нинішньої системи безоплатної правової допомоги.

Багато положень Закону «Про адвокатуру» неодноразово підкреслюють, що адвокатська діяльність є незалежною професійною діяльністю, однак така незалежність порушується, оскільки адвокати безоплатної правової допомоги вимушені розголошувати адвокатську таємницю щодо клієнтів чи справ, коли вони надають певні документи посадовим особам системи безоплатної правової допомоги.

Низка осіб з системи безоплатної правової допомоги отримують доступ до матеріалів, на які розповсюджується адвокатська таємниця — це є порушенням законодавства України та міжнародних стандартів.

Для адвокатів системи безоплатної правової допомоги також існує потенційна загроза незалежності у зв'язку з оплатою їхньої праці, так як оплата праці таких адвокатів наразі знизилася порівняно з тим, якою вона була на початку, та в цілому є дуже невеликою, особливо після вирахування всіх податків.

Недостатня чи надана із затримкою винагорода в кращому випадку призводить до більшої залежності адвокатів від держави, а в гіршому – до корупції.

Ще одна проблема, це існуючі вимоги щодо звітності адвокатів системи безоплатної правової допомоги є складними та бюрократизованими, а тому вимагають перегляду і спрощення.

З метою отримання винагороди за свою роботу адвокати безоплатної правової допомоги повинні надавати до центрів безоплатної правової допомоги значну кількість підтверджуючих документів, здійснювати складні розрахунки.

Адвокати безоплатної правової допомоги часто не звертаються за отриманням винагороди, що також підтримує гіпотезу про корупційну практику, коли між адвокатом безоплатної правової допомоги та особою, яка отримує безоплатну правову допомогу, укладається додаткова угода.

Викликом для незалежної адвокатури є система допуску адвокатів до системи безоплатної правової допомоги через створення додаткових, непрозорих конкурсів з відбору адвокатів.

Це є неприпустимим, оскільки всі адвокати вже пройшли підготовку та показали свою кваліфікацію під час складання кваліфікаційного іспиту.

Така система вочевидь вступає в протиріччя з принципом саморегулювання адвокатури та адвокатської діяльності, її незалежності від держави та недискримінації при користуванні правом на здійснення адвокатською діяльністю.

Намір держави збільшити кількість адвокатів безоплатної правової допомоги також створює реальну загрозу для майбутньої незалежності адвокатської діяльності, а також можливість домінування держави над адвокатурою.

Держава оголосила про свій намір збільшити кількість адвокатів безоплатної правової допомоги до 15 тисяч - фактично половини з усіх існуючих в Україні адвокатів.

Також існує загроза для існування адвокатури, яка витікає з відмежування адвокатів безоплатної правової допомоги від інших адвокатів, саме ця обставина призвела до фактичного розколу адвокатури України на дві частини: на незалежних адвокатів та адвокатів з надання безоплатної правової допомоги.

З огляду на зазначені вище проблеми, які існують в системі безоплатної правової допомоги в Україні, існує потреба в її реформуванні.

Деякі з основних проблем, які пов'язані з порушеннями прав обвинувачених, винагородою адвокатів і витратами державних коштів, потенційно можуть бути вирішені шляхом реформування існуючої системи.

Однак фундаментальні питання підпорядкування адвокатури і потенційної загрози для незалежності судової влади та верховенства права в Україні можуть бути вирішені лише шляхом усунення державного контролю від надання безоплатної правової допомоги.

Проблематику безоплатної правової допомоги може вирішити створення юридичної особи публічного права (наприклад, Фонду правової допомоги), яка буде заснована державою, але управлятиметься незалежно від неї адвокатською спільнотою та фінансуватиметься державою та зовнішніми донорами і спонсорами, у тому числі приватним сектором.

Фонд правової допомоги буде контролюватися радою, яка повинна очолюватися незалежним адвокатом, обраним в ході вільних і відкритих виборів на встановлений строк.

Передбачається, що кожен адвокат матиме право без будь-яких додаткових тестувань або перевірки кваліфікації, добровільно надавати безоплатну правову допомогу.

Система надання безоплатної правової допомоги, яка наразі існує в Україні, є недосконалою і не гарантує важливі основні права людини, яка її потребує.

Недоліки в законодавстві та практиці надання безоплатної правової допомоги створили можливість недопустимого тиску і контролю на адвокатів зі сторони держави.

Існуюча модель безоплатної правової допомоги створює серйозні корупційні ризики та загрожує незалежності української адвокатури.

З огляду на це пропонується невідкладно змінити існуючу систему безоплатну правову допомогу на систему, яка забезпечить ефективно і прозоре використання коштів, що надходять до системи безоплатної правової допомоги, повагу до прав людини та дотримання професійних прав і гарантій адвокатів на справедливій, прозорій та недискримінаційній основі.

Бібліографічні посилання:

1. Волошин В. В Насущні проблеми адвоката. Ордер адвоката України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. 4 (13)
2. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим з'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 р.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 17
4. Святоцький О. Д. , Михеєнко М. М. Адвокатура України: Навч. Посібник для студентів юрид. Вищих навчальних закладів і фак. К., 1997. С. 133
5. Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура України: Навч. Посібник для студентів юрид. вищих навч. закладів і фак. К.: ІнЮре, 1997. 124 с.